

ÄNTLIGEN STÅR DE I STADEN

BERIT LINDEN

Fler statyer åt kvinnorna! ropade rubriken. ”Kvinnors historia skrivs i vatten, männens huggs i sten. Det är kvinnobrist i Statysverige. Endast en av tio statyer i Sverige föreställer en kvinna med namn och kläder på.” Så skriver Liv Beckström 2008 i *Kommunalarbetaren* (Beckström 2008). Hon baserade sin artikel på Statyupproret som tidningen *Amelia* hade startat detta år. Sexton år har förflutet sedan dess. Och tro det eller ej, men de deprimerande siffrorna har faktiskt blivit bättre under dessa år. Hur kvinnorörelsens förkämpar alltmer har intagit stadsrummet behandlar denna text.

Först en internationell utblick. Inte minst sedan Berlinmurens fall har diskussionerna om vilka som hedras med en staty i stadsrummet blossat upp. Lenin och Stalin hörde till dem som fick vika ner sig från höga och uppblåsta positioner. Under senaste decenniet har Black Lives Matter-rörelsen rivit ner monument som hyllar slavhandlare och ifrågasatt bristen på representation av rasifierade personer. Det är med andra ord på en konfliktfylld arena som kvinnor ur historien nu så sakteliga tar sin rättmätiga plats. I London på Parliament Square står sedan sex år tillbaka suffragetten Millicent Fawcett i tidsenlig klädsel och håller upp ett baner med en text om vikten av att ha mod (University of Sheffield u. å.). Tillblivelsen av den och dess placering var allt annat än konfliktfri och det gäller även *Women’s Rights Pioneers Monument*, som sedan 2020 står i Central Park i New York (McGreevy 2020). Stående, sittande och livligt diskuterande vid ett bord ses Sojourner Truth, Susan B. Anthony och Elizabeth

Corresponding author email: b.voxlinden@gmail.com

Copyright: © 2024 The author(s). This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material for any purpose, even commercially, provided the original work is properly cited and states its license.

Citation: *Tidskrift för genusvetenskap* 44 (1-2): 194–206
<http://dx.doi.org/10.55870/tgv.v44i1-2.23809>

Cady Stanton – samtliga i tidens begränsande utstyrelse vad gäller rörelse. I vårt grannland Norge har projektet *Fast plass – Norske kvinner på sokkel* dokumenterat minnesmärken över kvinnor och påpekat bristen på namngivna kvinnor i det offentliga rummet (Herming 2017).

Åter till Sverige och den svenska kvinnorörelsens förkämpar. Hur tog de sig in i stadsrummet? Våra stadskärnor var ju redan ockuperade av manliga statyer, så var fick kvinnorna plats? Klev de helt frankt upp på männens piedestaler och kämpade om det utrymme som blivit över efter att hyllad manlig skulptör porträtterat hyllad mansperson i övernaturlig storlek, svävande upphöjd på stadens största torg? Förblev männen norm och kvinnorna enbart ett adderat dåligt-samvete-tillägg? Hur är förkämparna återgivna och vilka var beställarna av monumenten? För att synliggöra den utveckling som skett presenteras minnesmärkena kronologiskt med avseende på tillkomstår. Texten kommer att avslutas med en sammanfattande diskussion.

Först på plats var Fredrika Bremer och Ellen Key

Kring de två första kvinnostatyerna – *Fredrika Bremer* (1927) och *Ellen Key* (1953) – skulle det storma rejält. Båda fick omfattande kritik, inte minst vad gällde den formala gestaltningen och båda invigningarna fick skjutas upp. Skulptören var en kvinna, Sigrid Fridman (1879-1963), något som i sig upprörde många. Det är intressant att essäisten Klara Johanson (1875-1948) och författaren Elin Wägner (1882-1949) gick ut och försvarade båda förslagen, även om de inte fick uppleva resningen av Ellen Key-statyn.

I början av 1900-talet hade kvinnokretsar börjat arbeta för resandet av en staty av författaren och kvinnorrättsaktivisten Fredrika Bremer (1801-1865) i Stockholm och en statykommitté tillsattes (Bergström 2012: 44-48). Efter mycket motstånd invigdes bronsstatyn 2 juni 1927 på en förhållandevis undanskymd plats i Humlegården, med en omgivning befolkad av flera betydande män på piedestaler. Fredrika Bremer är iklädd lång klänning med en hätta på huvudet och hon avbildas skyndsamt gående, med lätt böjd rygg och med blicken riktad i marken. Den vänstra handen är utsträckt medan den högra är böjd mot bröstet. Hon står på en låg plint och i ett skede föreslogs en högre, vilket aldrig genomfördes. Kulturkritikern Erik Blomberg (1894-1965) såg i Bremerstatyn ”en liten beskedlig hönsgrumma, som kommer struttande i gräset, lockande på sina kycklingar: Pull, pull” (Bergström 2012: 44-48). Hon var försedd med kloklignande händer, hade en sammansjunkna hållning och i och med att hon rörde sig syntes hennes knä under kjoltyget. ”Den fråga man först ställer sig är om över huvud taget porträttskulptur av kvinnor lämpar sig att ställas upp på våra offentliga platser”, skrev konsthistorikern Ragnar Josephson (1891-1966) om

statyn (Bergström 2012: 44-48). Och han fortsatte: ”Men vi önska icke så ohöjlt se kvinnokroppen framställd för att skildra en historisk kvinnlig personlighet, ja, vi draga oss över huvud taget för att här se de naturliga kroppsformerna framhävda även under dräktens skydd” (Bergström 2012: 44-48). Ett påstående minst sagt anmärkningsvärt med tanke på de nakna kvinnostatyer som redan då börjat inta stadsrummen. Även placeringen har diskuterats, eftersom Bremer inte har någon känd anknytning till Humlegården. Trots förslag på att såväl flytta den som att nedmontera den står Fredrika Bremer kvar på sin ursprungliga plats.

I Ellen Keys park, då Jarlaparken, syns en meditativt stående Ellen Key (1849-1926) i brons på en plint i en damm. När den sattes upp hade den inte mindre än en trettiotårig tillkomsthistoria bakom sig (Johanson 1948: 110). Redan 1923 hade Ellen Key stått modell för en statyett utformad av Sigrid Fridman och 1942 bildades Kommittén för resande av Ellen Keys staty. Hon är iförd en löst hängande klänning, som är lätt veckad under bysten och liknar den bekväma reformdräkt hon så ivrigt förespråkade. Med svagt nedböjt huvud och slutna ögon håller hon sin vänsterhand på solarplexus. Kritik framfördes – med fotrik-tiga och grova skor steg hon på kjollfallen och händerna verkade löst påhängda armarna (Bergström 2012: 49-50). Vilken anknytning hon har till platsen förblir obesvarat. 2017 tillkom en lekplats med tema ”Ellen Keys vardagsrum och trädgård” (Stockholm stad 2023). Den har fantasifulla lekredskap i form av möbler och inredning, som till exempel en stor fåtölj att klättra på och böcker som bildar ett lekhus. Förmodligen hänsyftar de på hennes författarskap som *Barnets århundrade*.

Decennier passerar och ett nytt sekel randas

Det skulle dröja tre decennier innan det var dags för nästa kvinna att uppmärksammas (Norrköpings konstmuseum u. å.). På – obs! – Skvallertorget i Norrköping står sedan 1984 granitskulpturen *Vår enighets fana*, ett äreminne över Norrköpings textilarbeterskor och utförd av Pye Engström. Med skulpturgruppen vann konstnären Pye Engström en tävling som hette ”Textilia”. Skulpturgruppen skulle gestalta en anstormning av Norrköpings forna kvinnliga textilarbetare mot kapitalet och ansluter till de minnesmärken som under 1900-talet restes över arbetarrörelsen. Pye Engströms mycket karakteristiska runda formspråk präglar även denna gestaltning. Bland de naivistiskt bulliga små kvinnorna på trappan upp till den lutande guldkalven står den socialistiska agitatorn Kata Dalström (1858-1923) och manar med knuten näve till kamp. Med den stilisering ansiktena visar är det tveksamt om de förbipasserande verkligen noterar att en av dem är Kata – och inte ännu en av alla dessa anonyma kvinnor symbolise-

rande abstrakta begrepp, denna gång kampen för rättvisa. Kata Dalström har dessutom ingen känd koppling till Norrköping, mer än att hon ofta anlitas av Textilarbetareförbundet.

Tre år senare får socialdemokraten och kvinnosakskvinnan Anna Lindhagen (1870-1941) en bronsrelief, formad av konstnären Kerstin Kjellberg-Jacobsson som en större medaljong (Stockholms stad u. å.). *Anna Lindhagens minne* står på Fjällgatan på Södermalm, där hon i en trerumslägenhet inrättade Stigbergets ungdomsgård. På medaljongens framsida syns hennes ansikte framifrån i högrelief, allvarligt nedåtblickande tillsammans med texten ”Mer rättfärdighet och skönhet i världen – mer planmässighet mer rättfärdighet i arbetet härför vare vår strävan”. På framsidan finns olika symboler som anknyter till Stockholm, bland annat Mälardrottningen hållande i Gamla stan och Stockholms slott. Stockholm konst är beställare vilket kanske kan vara förklaringen till att dessa symboler, som inte har en omedelbar koppling till Anna Lindhagen, infogats.

Året efter fick ännu en kvinna från arbetarrörelsen sitt porträtt förevigat och beställare är även denna gång Stockholm konst (Stockholms stad u. å.). 1988 restes bronsreliefen *Anna Sterkys minne* av denna socialdemokrat och fackföreningskvinna (1856-1939) på Norra Bantorget i Stockholm, utanför LO-borgen. Reliefen är utförd av konstnär Christina Rundqvist Andersson och visar Anna Sterkys ansikte i profil. Hela plaketten bär spår efter konstnärens arbete, vilket framhåller dess materialitet. Den ojämna ytan ger i ansiktet ett intryck av att det är en kvinna där livet har hunnit sätta sina spår. Samtidigt gör denna ytbehandling att porträttet blir svårare att identifiera. Längre ner på piedestalen står under hennes namn och årtal ”En av arbetarrörelsens banbrytare kampvilja och osjälviskhet präglade hennes gärningar”. Baksidan skildrar med olika symboler delar av Anna Sterkys liv, vilket är mer logiskt än de allmänna Stockholmsbilder som ackompanjerar Lindhagen. På samma Norra Bantorget står sedan 1952 *Brantingmonumentet*, en högrelief av Carl Eldh (Stockholms stad u. å.). Och den är just monumental. Förutom en agiterande Hjalmar Branting i heroiskt överdriven storlek syns anonyma män, ett fåtal kvinnor och ett barn i bakgrunden. Men bland männen syns även arbetarrörelsens förkämpar Axel Danielsson, Fredrik Vilhelm Thorsson och August Palm. I mitten av förra seklet kvalade tydligen inte Anna Sterky in att minnas i denna skara. August Palm har dessutom 1978 fått en egen staty framför LO-borgen, skulpterad av konstnären Ture Johansson. Det förhållandet gör att *Anna Sterkys minne* med sin storlek och lågrelief kan uppfattas som ett exempel på adderat dåligt-samvete-tillägg.

Ytterligare några decennier och 2012 var det dags för Fogelstadsgrundaren och riksdagsledamoten Kerstin Hesselgren (1872-1962) att uppmärksammas i sin födelseort Hofors, närmare bestämt i Hembygdsgårdens trädgård. På en

upphöjd grusbädd står tre plåtplattor. Två marinblå plattor omger en intensivröd i samma storlek. Kerstin Hesselgren är på framsidan utskuren som en marinblå siluettfigur i naturlig storlek. Siluetten antyder tidsenlig klädsel och hon står vid en pulpet. När solen lyser bildar skuggan effektivt ytterligare en Kerstin mot den bakom henne placerade röda plåtskivan - skuggan av ett liv. På baksidan syns siluetten av ett stort stearinljus. Konstverket initierades av Kerstin Hesselgren-sällskapet och finansierades genom försäljning av andelar (Focus – Hofors Turistbyrå 2019). Förfrågan gick ut till kvinnliga konstnärer i Hofors kommun. Uppdraget tilldelades den på orten boende konstnären Elvy Drugge. Hon utgick från foton på Kerstin Hesselgren. Utförandet griper tillbaka på de siluettporträtt som klipptes av anhöriga innan just kameran övertog vårt minnesbevarande. Valet av plåt som material gjordes med tanke på att Hofors är uppbyggt kring stålindustrin.

På Storgatan i Halmstad finns sedan 2013 *Klaras fåtölj* att sjunka ner i. ”Fåtöljen som är gjord i betong, är uppvärmd, vilket skapar en känsla av att Klara nyss suttit i fåtöljen. En lyktstolpe bredvid har gjorts om till läslampa, med ett hemtrevligt rött sken.” Så beskriver kommunen konstverket de beställt av Halmstadskonstnären Kamil A. Lukaszewicz till minne av författaren Klara Johanson (1875-1948). På stadens bibliotek fanns sedan tidigare Sigrid Fridmans porträtthuvud av Johanson. Så Lukaszewicz valde istället att göra en fåtölj framför en traditionell byst och detta för att hylla Klaras intellektuella gärning. Runt förra sekelskiftet avbildades ofta intellektuella i fåtöljer, som en symbol för tankeverksamhet och läsning. Johanson var en av dem som porträtterades sittande i fåtölj. Konstverket är placerat utanför huset där författaren föddes. Men med hänsyn till dagens elpriser är dock värmen i fåtöljen avstängd tills vidare. Väl på plats omfamnades skulpturen av både invånare och besökare, och det är idag ett av stadens mest uppskattade offentliga konstverk (Eneroth 2024).

Elin Wägner håller tal, kissar och försvinner i mörkret

Författaren, miljöaktivisten, pacifisten med mera Elin Wägner (1882-1949) talade varmt för kvinnlig rösträtt och engagerade sig i den kvinnliga medborgarskolan på Fogelstad. Där porträtterades hon redan 1945 av konstnären Siri Derkert och resultatet blev statyetten *Elin Wägner håller tal*, vilken i dag har sin fasta placering i porträttsamlingen på familjen Bonniers Nedre Manilla i Stockholm. 2011 initierade Elin Wägner-sällskapet förslaget på att det borde resas en staty över Elin Wägner på central plats i Stockholm. Och helst på Odenplan, där Elin Wägner bodde och lät flera av sina romaner utspela sig. När projektet var i hamn skapades en statyett av konstnärerna Birgitta och Martin Stenberg, som hade sin förebild i ett foto på författaren där hon iförd

stor hatt har händerna nerstuckna i kappfickorna. Elin Wägner älskade stora hattar och fotot var taget vid hennes tid på Odenplan. I och med att Elin Wägner var akademiledamot var en av de tilltänkta bidragsgivarna Svenska Akademien. De avtog dock det skisserade förslaget, men kom istället med idén om att förstora upp Siri Derkerts statyett *Elin Wägner håller tal* för offentlig placering. Den 21 augusti 2014 invigdes den uppförstorade statyn i brons på Sankt Eriksplan – och inte Odenplan. Där står nu Elin Wägner i nästan naturlig storlek på sin piedestal. Piedestalen höjer henne över de passerandes vardag, men är inte högre än att kontakten med den avbildade behålls. Med papper i hand och med högra foten i luften är hon framställd som en aktiv kvinna, något som annars brukar känneteckna avbildade män. Elin Wagners huvud är stort, och nog hade hon det på skaft, men desto mindre är fötterna och de smala benen. Speglar det den bräckliga grund som dessa tidiga kvinnor hade att stå på? I halsen är hennes blus enligt 1940-talets mode knuten i rosett, något som idag knyter henne ytterligare till Akademien och kvinnokamp: när det 2018 stormade kring institutionen uppgraderades just Akademiens dåvarande ständiga sekreterare Sara Danius knytblus till att bli en feministisk symbol.

Konstnären Siri Derkert var såväl kubist som expressionist och det bildspråket behöll hon i porträtten, som kan upplevas grovt tillyxade. På så sätt blev de dessutom långt ifrån smickrande för de avbildade och exempelvis blir Elin Wagners blick svårdefinierad. Idag står inte Wägner ensam på Sankt Eriksplan. Nära henne har ett cykelställ placerats, vilket splittrar och stör synintrycket på denna redan så audiovisuellt livliga trafikplats.

En kopia av Siri Derkerts staty restes på Elin Wagners födelsedag den 16 maj 2022, utanför den nyöppnade Kvinnliga Medborgarskolans gamla skolbyggnad Lilla Ulfåsa – där hon en gång verkade och blev avporträtterad. Tanken var att statyn skulle placeras på ett runt fundament. Men det tyckte inte kopisten Rune Rydelius passade. Elin Wägner var strikt och lite fyrkantig, så till fundament valdes istället en av Lilla Ulfåsas undanplockade – och fyrkantiga – grundstenar. Fundamentet förankrar Elin Wägner-statyn ytterligare på platsen, vilket skiljer den från versionen på Sankt Eriksplan till vilken hon inte har någon anknytning. Den relativt låga stenen gör att hon möter skolans besökare på deras nivå.

Elin Wägner bodde de sista två decennierna av sitt liv på Lilla Björka i Berg, tre mil norr om Växjö, och det är vad som knyter henne till staden. I Växjö skulle Elin Wägner bli väl synlig i mitten av 2010-talet, men inte enbart på ett positivt sätt – och inte i centrum. Stadens stora söner Carl von Linné (1707-1778), Esaias Tegnér (1782-1846), Pär Lagerkvist (1891-1974) och Vilhelm Moberg (1898-1973) hade uppmärksamats tidigare och lagt beslag på de centrala platserna. Men med namngivna kvinnor var det skralt. I Växjö hade diskussionens vågor

gått höga även kring tidigare offentliga monument. Kanske var det en anledning till att Växjö Art Site, en konstslinga som går utmed Växjösjön, skapades 2008. Konstverken i stråket röstas fram av Växjöborna. Inför varje ny etapp av Växjö Art Site bjuds tre konstnärer in för att ta fram varsitt förslag. 2016 var tävlingsuppgiften att belysa "Elin Wägners anda". Tiden för de traditionella och porträttlika minnesmonumenten var nu passé och att spegla hennes framsynta idévärld bedömdes som mer relevant. *Pissed Elin* av konstnären Sara Möller vann växjöbornas röster. Verket placerades vid en tidigare hamn i Växjösjöns södra del. Läget är naturskönt och stenarna som en gång utgjort hamnen skyddar och ramar vackert in platsen. Den tre meter höga statyn domineras av en kjol, varur två pennskaft sticker ut och fäster den i marken. Ur kjolen och mellan pennskaften/benen rinner en vattenstråle som på en stenbädd porlar vidare ut i Växjösjön. Ovanför den största kjolen radar små kjolar på en stång upp sig. Stången övergår i en annan blomliknade stängel, som växer ur marken. Under mörka kvällar och nätter lyser en spotlight upp bronsskulpturen och omgivningen. Precis som Siri Derkert har sitt personliga uttryck har Möller sitt samtida och det är konceptuellt, polymorft och mångtydigt. De organiska formerna och ytans spår av konstnärens hand ger en plasticitet som knyter till det traditionellt kvinnliga – den mjukt runda kroppen. Möller beskriver det som att handens och jordens kraft spelar en central roll och uttrycks genom de kroppsligt märkbara avtrycken i leran (Sara Möller u. å.). Skulpturen är en hyllning till författaren Elin Wägners kamp för feminism, pacifism och ekologi. Konstnären liknar verket vid ett gödslande ekosystem som lyser klart i den svartaste natten med förhoppning om att ge ringar på vattnet. Bronsskulpturens utformning kan tolkas som en kjol på två ben som kissar. Denna pose är en symbol för att det kan vara nödvändigt att bryta regler för att få saker att ändras. Att pissa in sitt revir och ta sin rättmätiga plats.

En skylt på platsen anger titel och konstnär, men också att detta är Sara Möllers tolkning av Elin Wägners *Väckarklocka*. I konstverket ingår ytterligare en skylt:

Lätta på trycket
Låt orden flöda
Tänk längre, människa
Väx upp
Vakna, det ringer förr som nu i Wägners väckarklocka

Sara Möller var inspirerad av fotografen Sally Manns bild *The Three Graces* (1994) där hon och hennes två döttrar står nakna och kissar. Ett foto som brukar anses som en feministisk ikon för kvinnors rätt att markera revir i det

offentliga rummet. Kroppsvätskor som urin är något mellan subjekt och objekt och hänförs till vad som benämns abjekt (Kristeva 1982: 53, 71). Som gränslöst och obestämbart väcker det avsky – och inte förvånande – förknippas med det feminina. Med kissandet knyts monumentet än mer till den jordiska kroppen. I det skiljer den sig från *Klaras fåtölj*, som betonar det intellektuella.

Bra konst konfronterar, skapar engagemang och kräver interaktion av betraktaren. Allt detta uppfyller *Pissed Elin*. Utförandet och titeln väckte en stormande debatt, inte minst i lokalpressen. Konstnären Sara Möller menade att titeln *Pissed Elin* syftade på att Elin Wägner var förbannad, och en person med civilkurage. Men insändare påpekade att i engelskan betyder *pissed* asberusad (Owen 2016). Om Elin är arg borde den heta *Pissed-off Elin*, och handlar det om en kissande Elin så borde namnet vara *Pissing Elin*. Författarens efterlevande släktingar meddelade Elin Wägner-sällskapet att statyn helt enkelt var en bedrövlig representation av författarinnan (Fransson 2016b). När sällskapets ordförande såg förslaget blev hon likt många kritisk till titeln – inte till själva skulpturen – och menade att Wägner var faktainriktad och inte den som gapade och skrek på barrikaderna (Fransson 2016a). En debattartikel undrade om någon skulle komma på tanken att framställa Pär Lagerkvist eller Vilhelm Moberg kissande med byxorna nere (Stensman 2017).

Placeringen och titeln kan tolkas som att Elin Wägner knuffats ut i naturen för att markera sitt revir. I Wanås skulpturpark har konstnären Ann-Sofi Sidén avbildat sig kissande invid och ner i dammen. Med titeln *Fideicommissum* blir den en kvinnlig revirmarkering gentemot att det är den äldste sonen som ensam ärver godset och allt vad däri ingår. Är det en plats för kvinnor i offentligheten som Elin Wägner vill pinka in? Uppgiften att i brons materialisera en abstrakt ”anda” är en sann utmaning. För den som enbart passerar förbi blir mötet förbryllande, då det inte vid ett första ögonkast framgår vad skulpturen ska representera. Det kräver en läsning av skyltarna. Likt många kvinnostatyer har Elin enligt titeln inget efternamn, men det kan också höra samman med att det inte är ett traditionellt porträtt.

På grund av protesterna fick invigningen skjutas upp. I dag har rösterna och med dem kritiken tystnat. Kanske har *Pissed Elin* som det mesta i vår vardag blivit till ”natur” och cementerats in i osynlighet? På sätt och vis tråkigt då debatten verkligen lyfte fram Elin Wägner i offentligheten. Vid ett besök på plats ser jag att naturen rent bokstavligt håller på att ta över stenbädden, något jag uppfattar som misskötsel. Men Sara Möller menar att det är avsiktligt (Möller 2023). Naturen ska frodas i spåren av Elin Wagners miljötråkande – och vips tar skulpturen då ett steg in i vår antropocena tidsålder.

Sedan år 2016 finns Elin Wagnerskolan centralt i Växjö. Innanför skolans väggar hänger ett flertal porträtt av henne, utförda av eleverna. På skolgården

syns *Pricken över Ä* samt *Sinne* av konstnärerna Karen Froede och Mikael Richter (Växjö kommun 2017). *Pricken över Ä* består av cirklar sammanfogade på ett fundament till en glob, som ska belysas under dygnets mörkare timmar. Titeln anspelar på krumeluren i Elin Wägners namnteckning. På toppen sitter en spira med en blå glaskula. Skulpturen är interaktiv och leker med solens strålar och väderstrecken. Tio bronsplaketter, vilka markerar viktiga händelser i Elins liv, ska placeras efter solens läge under dagen på rad mot skolans entré. En av dem göts till 100-årsdagen av kvinnlig rösträtt, den 26 januari 2021. Tre år senare har ingen av plaketterna monterats. Väggreliiefen *Sinne* tar upp vågformerna från skulpturen och böljar i blått ljus. Den ska endast vara synlig vid belysning på kvällstid. Den blå färgen låg Elin Wägners nära och återkommer i glasklotet som pryder globen på skolgården. Det blå som symbol för jordklotet. Vid mitt besök var varken *Pricken över Ä* eller *Sinne* belysta till följd av skenande elpriser. Med sin placering på en inhägnad skolgård har konstverken från början en undanskymd placering. Det osynliggör konstverken, något som den uteblivna belysningen bidrar till – och Elin Wägners försvinner in i mörkret.

Personporträttets renässans

År 2022 placerades skulpturen *Kom som du är!* av Astrid Göransson på Riksplan i Stockholm. Sveriges riksdag och Statens konstråd var beställare och förutom själva bronsskulpturen ingår en stig av mosaikgatsten samt boken *Rundor* (Statens konstråd u. å.). Boken innehåller teckningar där Riksdagens lokalvårdare, säkerhetsvakter och andra medarbetare har beskrivit sina dagliga arbetsrundor. Konstverket uppmärksammar den svenska parlamentariska demokratis hundraårsjubileum (2021) och skulpturen porträtterar de fem första kvinnorna i riksdagen: Kerstin Hesselgren, Elisabeth Tamm (1880-1959), Nelly Thüring (1875-1972), Bertha Wellin (1870-1951) och Agda Östlund (1870-1942). De fem förkämparna bärs fram på en rund bricka av två unga kvinnor från vår samtid, för att visa att kampen för demokrati och jämlikhet går vidare in i framtiden. En av de unga kvinnorna bär en megafon på ryggen. De är placerade på den stensatta stigen, som ska symbolisera det kollektiva arbete den kvinnliga rösträttskampen innebar. Det är inte de kvinnliga förkämparnas kroppar utan deras porträtthuvuden som dominerar och serveras åskådaren, vilket sätter fokus på det intellektuella.

Men den traditionella porträttskulpturen skulle få en renässans. Samma år 2022 dök feministen och författaren Frida Stéenhoff (1865-1945) upp som bronsstaty på Esplanaden vid Sundsvalls teater, där hennes pjäser spelades. Beslutet att uppmärksamma Frida Stéenhoff med en skulptur togs i Kultur- och fritidsnämnden

i Sundsvall 2018 efter ett förslag från föreningen Qvinnouniversitetet (Kämsby 2022). Ett 40-tal konstnärer anmälde intresse för uppdraget, tre fick skicka in skisser. Den i staden födda skulptören Camilla Bergman erhöll uppdraget. Hon har utgått från ett foto och framställt Frida Stéenhoff klädd enligt förra sekelskiftets mode i lång kjol, höghalsad blus, håret uppsatt och ett hängsmycke runt halsen (Bergman 2022). Leende och blickande framåt ser hon ut att ha stannat mitt i steget. Lejonet som tittar fram vid kjolen syftar på hennes första pjäs *Lejonets unge*, som hade premiär på Sundsvalls Teater 1897. Dramats huvudperson, bildhuggarinnan Saga, väljer kärleken, friheten och konsten framför äktenskapet. Och det trots att en ”rektor Båt” föreslår att hon istället ska ”skapa små konstverk af kött och blod” - det vill säga föda barn. Förutom de partier som återger bar hud bär ytan spår av konstnärens skapandeprocess, vilket framhåller skulpturens materialitet – ”detta är en skulptur”. Auguste Rodin var den som i slutet av 1800-talet – och för tiden skandalöst nog – hade låtit spåren av skulptörens hand framhålla ytans verklighet. Redan 1911 invigdes Gustav Vigelands bronsstaty av den norska feministen Camilla Collett (1813-1895) *I storm* i Oslo (Schmedling 2017:216). Vigeland har i skulpturens ytbehandling låtit sig inspireras av Rodin. Mer än ett sekel senare påminner Frida Stéenhoff-skulpturen i Sundsvall inte så lite om sin föregångare i Oslo. Men där Frida står lugnt leende hukar Camilla för att skydda sig mot den hårda vinden. I verkligheten var nog tiden i Sundsvall långt ifrån leende för Frida, snarare minst lika stormande. Familjen Stéenhoffs agiterande för kvinnans frihet, social nydaning och mot klass- och kapitalförtryck gjorde att delar av stadens borgerskap trakasserade dem och de valde att flytta från Sundsvall.

2023 har ännu en kvinna tillåtits kliva upp på – en lägre – piedestal (Malmö stad 2023). Under våren invigdes bronskulpturen *Elma Danielsson agiterar* av Linnéa Carlsson på gräsmattan i Rörslöjparken. Skulpturen av denna kvinno-
rättskämpe är den första i Malmö av en namngiven kvinna och visar henne ta ett steg framåt i tidens tillknäppta klädsel, med bok i ena handen och gestikulerande med den andra. Och det var viktigt att hon skulle framställas som aktiv. Statyn har dessutom anknytning till platsen då Elma Danielsson (1865-1936) ofta talade i Rörslöjparken. Förutom de formala skiljaktigheterna, kubism kontra realism, är likheten stor med *Elin Wägner håller tal* på Fogelstad. Elma och Elin sluter på så sätt cirkeln för minneskulturen gällande dessa föregångskvinnor.

Nu och framåt

De tidiga svenska kvinno- och kvinnosakskvinnorna börjar ta sin plats i offentligheten, om än på lägre piedestaler eller rentav nere på gatunivå – och trevligt nog sitter de

inte till häst. Ett positivt tecken i tiden är att när dessa tidiga kvinnor uppmärksammas har det genomgående varit kvinnliga skulptörer som anlitats. De släpps nu in i det offentliga rummet samtidigt med de kvinnor de uppdragits hylla.

Kommuner dominerar som beställare av dessa minnesmärken, vilket kan tyckas vara enbart positivt och skänka legitimitet. Men faktum är att ”gräsrotsinitiativ” kan föra med sig ett ökat engagemang genom att monumentet inte ”pådyvlats” från högre ort, utan stadsbornas möjlighet att påverka (Jordheim 2017:19). Flertalet av kvinnoskulpturerna befinner sig på en plats de har anknytning till, några inte. Ett fåtal av dem befinner sig i stadens mitt, men vanligare är att de fått finna sig i en mer perifer position. Frida Stéenhoff är den som verkar ha en bättre placering genom att befinna sig mitt på ett gångstråk.

Vägen fram till realiserad staty på plats har inte sällan kantats av konflikter och högljudda debatter. Inte heller underlättar förhållandet att de flesta gjort sin entré under tvåtusentalets starka ifrågasättande av hela konceptet ”porträttlika personer, upphöjda på piedestaler”.

Det var viktigt att *Elma Danielsson agiterar* skulle framställa henne som aktiv. Aktiva är också *Elin Wägner håller tal* på Sankt Eriksplan, Kata Dalström med sin knutna näve i Norrköping och Kerstin Hesselgren vid sin pulpet i Hofors. Anna Sterky och *Kom som du är!*-kvinnorna verkar även de ha sina blickar mot framtiden, men de övriga visar inte samma handlingskraft. Ellen Key blundar. Fredrika Bremer, Anna Lindhagen och Frida Stéenhoff verkar mer eftertänksamma och har fokus på var de närmast ska sätta ner foten.

Konstnären som får en beställning på offentligt porträtt ställs alltid inför en konflikt. Hon är tvungen att ta hänsyn till sin uppdragsgivares önskemål, en beställare som inte sällan önskar en traditionell skulptur framför ett banbrytande verk. Den konstnärliga friheten inskränks, trots det följer dessa minnesmärken mer eller mindre de rådande konststilarna. När *Klaras fåtölj* och Elin Wagners båda monument i Växjö skapades var de traditionella personporträtten otidsenliga och estetiken kunde bjuda på såväl humor som provokationer. Skulpturernas mångtydighet kan vara en fördel i förhållande till ett traditionellt porträtt, som förbipasserande snabbt läser av för att sedan lika snabbt och oberört gå vidare. Men det kan lika väl vara en nackdel. Den konceptbaserade konsten är inte lika lätt att relatera till som vanlig porträttskulptur, vilket får till följd att den avsedda personen delvis osynliggörs. Är det orsaken till att det realistiska porträttet nu fått en renässans? Kanske är framtidens lösning att likt beställarna av *Kom som du är!* kombinera de två förhållningssätten? Att förse ett realistiskt porträtt med konceptuella delar som tillför fler betydelselager?

Referenser

- Beckström, Liv (2008) Fler statyer åt kvinnorna! *Kommunalarbetaren*, 21 augusti. <https://ka.se/2008/08/21/fler-statyer-at-kvinnorna/> [2024-01-05].
- Bergman, Camilla (2022) *Frida, en skulptur av Camilla Bergman*. Stockholm: Camilla Bergman.
- Bergström, Irja (2012) *Skulpturserna: Alice Nordin och hennes samtida 1890 - 1940*. Göteborg: Makadam.
- Eneroth, Joacim (intendent Halmstad kommun) (2024) E-post till författaren 8 februari 2024.
- Focus - Hofors Turistbyrå (2019) *Upplev Hofors*. <https://www.visithofors.se/download/18.4dd52f4116764ce189823bfc/1561717991773/Entr%C3%A9%20Hofors%20-%20Sommar%20i%20Hofors%202019%20-%20webb.pdf> [2024-04-21]
- Fransson, Marie (2016a) Pissed Elin upprör Växjöbornas känslor. *Smålandsposten* 7 januari 2016.
- Fransson, Marie (2016b) Invigningen av Pissed Elin dröjer. *Smålandsposten* 20 oktober 2016.
- Halmstad kommun (2022) *Konstverk i Halmstad*. <https://www.halmstad.se/upplevaochgora/kultur/konst/offentligkonst/konstverkihalmstad.n1213.html> [8 juli 2023].
- Herming, Hilde (red) (2017) *Fast plass: norske kvinner på sokkel*. Oslo: Forlaget Press.
- Hofors hembygdsförening (2018) *Kerstin Hesselgren*. <https://hoforshembygdsforening.se/kerstin-hesselgren/> [8 juli 2023].
- Johanson, Klara (1948) *Sigrid Fridman - och andra konstnärer: en krigskrönika*. Stockholm: Natur och kultur.
- Jordheim, Helge (2017) *Det norske minnelandskapet*. Herming, Hilde (red) *Fast plass: norske kvinner på sokkel*. Oslo: Forlaget Press.
- Kristeva, Julia (1982) *Powers of horror: An essay on abjection*. New York: Columbia University Press.
- Kämsby, Karin (2022) Kvinnliga förkämpar står staty i Sundsvall. *Volym* 2 juli 2022. <https://www.rvn.se/sv/Sarprofil-delplatser/volym/recensioner/kvinnliga-pionjarerer-star-staty-i-sundsvall/> [2024-02-15].
- Malmö stad (2023) *Elma Danielsson agiterar*. <https://malmo.se/Sa-arbetar-vi-med.../Kultur---projekt-och-satsningar/Malmo-konst/Pagaende-projekt/Elma-Danielsson-agiterar.html> [15 maj 2023].
- McGreevy, Nora (2020) Why the first monument of real women in Central Park matters—and why it's controversial. *Smithsonian Magazine*, 26 augusti 2020. <https://www.smithsonianmag.com/smart-news/monument-controversy-women-pioneer-central-park-180975662/> [20 april 2024].
- Mossum, Lotta och Svahn, Ingrid (2022) *Utbrytningsförsök inom monumentgenren*. Enqvist, Annika, Katz Thor, Rebecka, Modig, Karolina och Zawiejka, Joanna (red) *Offentligt minne, offentlig konst: reflektioner om monument och minneskonst i samtiden*. Stockholm: Statens konstråd. https://issuu.com/statenskonstrad/docs/offentligt_minne_offentlig_konst_hires [4 februari 2024].
- Möller, Sara (2023) *Samtal*, 30 mars 2023.
- Möller, Sara (u. å.) *Pissed Elin*. http://www.saramoller.com/?page_id=6112 [15 maj 2023].

Norrköpings konstmuseum (u. å.) *Vår enighets fana, 1987, Pye Engström (F. 1928)*. <https://www.norrkopingskonstmuseum.se/offentlig-konst/var-enighets-fana-1984-pye-engstrom-f-1928/> [8 juli 2023].

Owen, Robert (2016) Varför alla dessa engelska uttryck? *Smålandsposten* 9 juni 2016.

Schmedling, Olga (2017) Kvinner statuerer eksempel. Herming, Hilde (red) *Fast plass: norske kvinner på sokkel*. Oslo: Forlaget Press.

Statens konstråd (u. å.) *Kom som du är! består av tre delar*. <https://statenskonstrad.se/konst/kom-som-du-ar/> [6 juni 2023].

Stensman, Majlis (2017) Döp om skulpturen. *Smålandsposten* 1 februari 2017.

Stockholms stad. Stockholm konst (u. å.) *Anna Lindhagens minne*. <https://www.stockholmkonst.se/konsten/konst-pa-allman-plats/anna-lindhagens-minne/> [8 juli 2023].

Stockholms stad. Stockholm konst (u. å.) *Anna Sterkys minne*. <https://www.stockholmkonst.se/konsten/konst-pa-allman-plats/anna-sterkys-minne/> [8 juli 2023].

Stockholms stad. Stockholm konst (u. å.) *Branting-monumentet*. <https://www.stockholmkonst.se/konsten/konst-pa-allman-plats/branting-monumentet/> [2024-02-13].

Stockholm stad. Parker och natur (2023) *Ellen Keys park*. <https://parker.stockholm/parker/ellen-keys-park/> [4 februari 2024].

University of Sheffield Research (u. å.) *Millicent Fawcett: A statue to suffrage*. <https://www.sheffield.ac.uk/research/statue-suffrage> [20 april 2024].

Växjö kommun (2017) *Ytterligare skulpturer till Elin Wägners minne*. https://www.mynewsdesk.com/se/vaxjo_kommun/pressreleases/ytterligare-skulpturer-till-elin-waegners-minne-2041563 [7 februari 2024].

Berit Linden

Bibliotekarie och master i konst- och bildvetenskap

E-post: b.voxlinden@gmail.com